

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди**

ХРЕБТО Тамара Степанівна

УДК 37.091.2-044.247:[7+8+93/94]

**ТЕХНОЛОГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ ПРЕДМЕТІВ
ГУМАНІТАРНОГО ТА МИСТЕЦЬКОГО ЦИКЛУ
В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Рибалко Людмила Сергіївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Малихін Олександр Володимирович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри романо-германських мов
і перекладу;

кандидат педагогічних наук
Комогорова Марина Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри іноземних мов та
методики їх викладання.

Захист відбудеться 10 жовтня 2017 року о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 214-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий 09 вересня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна стратегія розвитку цивілізації наполегливо вимагає нової філософії освіти, визнає необхідність не просто підвищення рівня освіти, а формування інноваційного типу інтелекту, цілісного мислення молодого людини, що може їй допомогти скласти цілісну картину світу. За цих умов постала необхідність переходу до нової освітньої парадигми, суть якої можна визначити як безперервність і цілісність навчання, спрямованого на задоволення різнобічних інтересів особистості.

Формування у свідомості школярів системи знань про світ і цілісного ставлення особистості до нього найбільш оптимально здійснюється в умовах *інтегрованого навчання*. На необхідності впровадження в шкільну практику інтегрованого навчання наголошується в законодавчих і нормативних документах (Закон України «Про загальну середню освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, Концепція 12-річної загальної середньої освіти).

Інтегроване навчання дає можливість учневі не тільки аналізувати велику кількість конкретних подій, що відбуваються навколо, але й установлювати залежності та взаємозв'язки між ними, що забезпечує створення нових інформаційних масивів, у яких більш адекватно відображаються сучасні тенденції інтеграції наукового знання й розвитку культури. Актуальною на сьогодні є думка видатного педагога К. Ушинського про те, що вивчення реальності через зміст різних навчальних дисциплін має забезпечувати формування в молоді цілісного широкого погляду на світ та життя взагалі.

У наш час, коли з особливою гостротою постає проблема бездуховності, зниження рівня культури підрастаючого покоління, важливо об'єднати зусилля вчителів предметів гуманітарного (зарубіжна література, всесвітня історія, історія України, англійська мова тощо) та мистецького (образотворче мистецтво, музика) циклів – предметів, які значною мірою впливають на емоційно-почуттєву сферу учнів, сприяють формуванню в них активної життєвої й світоглядної позиції, вихованню моральних якостей, розумінню сенсу життя через освоєння культурних і духовних цінностей, культурних традицій, моделей бажаної поведінки. У зазначених предметах поєднуються елементи раціонально-логічного та інтуїтивно-образного мислення.

Незважаючи на те, що дидактичний потенціал вказаних предметів підвищується в разі інтеграції їх змісту, результати пілотажного дослідження показують, що в шкільній практиці цьому питанню приділяється замало уваги, що негативно позначається на якості навчання школярів. Так, 41,4 % учнів основної школи (усього діагностовано 580 школярів) не вміють встановлювати зв'язки між фактами, явищами, подіями; тільки 28,5 % школярів продемонстрували знання, що характеризуються глибиною, системністю, цілісністю; 28,3 % учнів неповною мірою усвідомлюють роль мистецтва в житті окремої особистості й сучасного суспільства в цілому; майже в половини учнів виявлено низький рівень знань культурознавчого характеру; у 47,2 % учнів не сформовано емоційно-ціннісне ставлення до

навколишньої дійсності, до національної культури тощо.

Вагомий внесок в обґрунтування теоретико-методологічних засад інтегрованого підходу в освіті зробили вітчизняні і зарубіжні вчені (О. Аверьянов, А. Анісимов, В. Афанасьєв, В. Біблер, Г. Біркгофф, Дж. Блек (J. Black), А. Ішмуратов, С. Клепко, М. Култаєва, Р. Мак-Клінтон (R. McClinton), М. Овчинников, Д. Перкінс (D. Perkins), Є. Режабек, В. Тюхтін, В. Шкода та інші). У працях В. Давидова, І. Лернера, В. Лозової, В. Онищука, В. Паламарчук, М. Скаткіна, В. Сухомлинського та інших педагогів розкрито ідеї формування цілісного світосприйняття учнів на основі інтеграції змісту навчальних предметів середньої школи

В останні десятиліття розробкою проблеми інтеграції змісту шкільної освіти активно займалися вітчизняні педагоги та психологи В. Андрущенко, М. Бібік, В. Бондар, М. Вакуленко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Ільченко, С. Клепко, О. Мащенко, В. Моргун, Н. Ничкало, О. Носенко, І. Радіонова, В. Рижко, О. Сиротенко, В. Сухомлинський, Т. Яценко, В. Лозова та інші.

Інтеграція як принцип дидактики розкривається в працях О. Данилюка, І. Зверєва, К. Колесіної, В. Максимова та інших учених. Як фактор підвищення рівня й міцності знань учнів навчальну інтеграцію досліджено в працях Л. Барсука, Т. Власенко, М. Комогорової, О. Малихіна, В. Разумовської та інших вітчизняних учених).

Проблеми забезпечення інтегрованого навчання досліджено науковцями в таких аспектах: філософсько-культурологічні основи організації інтегрованих уроків (Д. Данилюк, Б. Разумовський, Л. Тарасов, М. Сова, Н. Шишляннікова та інші); методика організації інтегрованих уроків (О. Біляєв, Г. Кіркков, П. Коложварі, М. Кононенко, С. Мельник, Н. Присяжник, А. Самодрин, Л. Сеченикова та інші); здійснення міжпредметних зв'язків під час інтегрованих занять (О. Алексеєнко, Н. Белянкова, Л. Вороніна, Т. Гладюк, О. Дудін, В. Іванцова, Л. Капічникова, Ю. Колягін, Ю. Мальований, Н. Нетребко, А. Степанюк, Г. Федорець та інші).

Аналіз наукових праць з означеної проблеми дає підстави для висновку про вагомий внесок науковців у дослідження різних її аспектів. Утім недостатньо розробленою та дискусійною залишається питання інтеграції змісту освіти на рівні навчального матеріалу предметів гуманітарного й мистецького циклів.

Отже, актуальність зазначеної проблеми зумовлюється виявленими під час дослідження *суперечностями*, що мають місце в педагогічній теорії та практиці сучасної середньої загальноосвітньої школи, зокрема:

- між декларуванням забезпечення цілісності знань, інноваційного мислення школярів і досить низьким рівнем вирішення цієї проблеми в сучасній середній загальноосвітній школі;
- між високим дидактичним потенціалом інтегрованого навчання школярів й досить низьким рівнем організації такого навчання учнів основної школи предметів гуманітарного та мистецького циклів;
- між нагальною потребою впровадження в шкільну практику інтегрованого навчання учнів основної школи предметів гуманітарного та мистецького циклів та нерозробленістю технології інтеграції змісту вказаних

предметів та її навчально-методичного забезпечення.

Актуальність, недостатнє теоретичне вивчення проблеми та необхідність подолання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Технологія інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Тема дисертації є складовою частиною комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих педагогічних закладах» (РК № 200199004104). Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 8 від 20 листопада 2005 року) й узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології України (протокол № 3 від 21 березня 2006 року).

Мета дослідження – виявити вплив науково обґрунтованих способів реалізації розробленої технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі на якість навчання школярів.

Відповідно до мети дослідження були сформульовані такі основні **завдання**:

1. Розкрити суть інтегрованого підходу в освіті та інтеграції змісту навчання.
2. Визначити види й механізми інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі та форми реалізації інтегрованого змісту навчання вказаних предметів.
3. Розробити й теоретично обґрунтувати технологію інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі та експериментально перевірити різні способи її реалізації.
4. Уточнити критерії та показники рівнів якості навчання школярів.

Об'єкт дослідження – процес навчання учнів предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – способи реалізації технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі.

У процесі дослідження зроблено **припущення** про те, що якість навчання школярів предметів гуманітарного та мистецького циклів підвищиться, якщо реалізувати різними способами (візуально-емоційним, процесуально-репродуктивним, комбіновано-творчим) технологію інтеграції змісту вказаних предметів, що передбачає:

- конструювання змісту навчання предметів гуманітарного та мистецького циклів на основі механізмів і принципів інтегрованого підходу з урахуванням вікових особливостей учнів;
- комплексне використання засобів мистецтва на різних етапах процесу навчання (вивчення нового матеріалу, закріплення, повторення тощо);
- розробку й використання навчально-методичного забезпечення (форм, методів, засобів) інтегрованого навчання;

– здійснення педагогічного моніторингу якості інтегрованого навчання школярів.

Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**:

- *теоретичних*: аналіз, узагальнення, систематизація філософських, психолого-педагогічних праць вітчизняних і зарубіжних авторів із порушеної проблеми, нормативної та навчально-методичної документації щодо організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах із метою визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження, суті його основних понять, обґрунтування технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі та уточнення критеріїв і показників якості інтегрованого навчання учнів;

- *емпіричних*: діагностичні (анкетування, опитування, бесіди, контрольні роботи, тестування), обсерваційні (пряме, побічне, включене спостереження, ретроспективний аналіз власної педагогічної практики), прогностичні (експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик), праксиметричні (аналіз продуктів навчально-пізнавальної діяльності школярів, їхніх навчальних досягнень); педагогічний експеримент для виявлення ефективності різних способів реалізації педагогічної технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі;

- *статистичних*: методи математичної статистики для обробки експериментальних даних, доведення вірогідності результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *уперше*:

- обґрунтовано й експериментально перевірено технологію інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі, яка передбачає: 1) конструювання змісту навчання предметів гуманітарного та мистецького циклів на основі механізмів і принципів інтегрованого підходу з урахуванням вікових особливостей учнів; 2) комплексне використання засобів мистецтва на різних етапах процесу навчання (вивчення нового матеріалу, закріплення, повторення тощо); 3) розробку й використання навчально-методичного забезпечення (форм, методів, засобів) інтегрованого навчання; 4) здійснення педагогічного моніторингу якості інтегрованого навчання школярів;

- розроблено та експериментально перевірено способи реалізації вказаної технології (візуально-емоційний, процесуально-репродуктивний, комбіновано-творчий).

Уточнено: суть поняття «інтеграція змісту навчання» як процесу упорядкування системи структурних одиниць змісту навчальних предметів і зв'язків між цими одиницями; механізми інтеграції змісту навчальних предметів (поєднання в одному синтезованому курсі (темі, розділі, програмі) елементів різних навчальних предметів, злиття наукових понять і методів різних предметів у загальнонаукові поняття та методи пізнання); критерії (мотиваційний, особистісний, змістово-діяльнісний) та показники якості навчання.

Подальшого розвитку набули форми, методи, засоби забезпечення різних способів реалізації технології інтеграції змісту навчання («інформаційні хвилинки», моделювання на основі 3D-технологій, методичне забезпечення (інтегровані підручники, тестові завдання), «інтегровані» проекти тощо).

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в експериментальній перевірці технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі, що вможливило широке впровадження відповідної технології в шкільну практику, розробці та впровадженні в освітній процес загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і гімназій м. Харкова та Харківської області авторської програми інтегрованого спецкурсу «Історія України та образотворче мистецтво в 5 класі середньої школи» (реєстраційний номер № 88), створенні навчально-методичного посібника «Образотворче мистецтво. 5 клас: Тематичне планування та розробки уроків».

Матеріали дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес ЗОШ № 68 (протокол № 3 від 25.09.2016 р.), ЗОШ № 35 (протокол № 4 від 27.2016 р.), гімназії № 34 (протокол № 7 від 20.09.2016 р.) (протокол № 7 від 20.09.2016 р.) м. Харкова.

Теоретичними положеннями та практичними напрацюваннями *можуть* *послугуватися* вчителі в навчальному процесі загальноосвітніх шкіл при розробці навчальних програм, навчально-методичних матеріалів, а також педагогічні працівники при укладанні підручників, навчальних посібників й студенти при написанні курсових, дипломних і магістерських робіт. Матеріали дослідження *доцільно використовувати* в системі підготовки й перепідготовки вчителів.

Особистий внесок здобувача в працях, написаних у співавторстві, полягає в обґрунтуванні інноваційних способів побудови змісту освіти, розкритті особливостей практичного впровадження технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у навчальний процес основної школи.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через публікацію матеріалів дисертації, а також у виступах на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, а саме: «Національна школа України: закономірності становлення і розвитку» (Тернопіль, 1996); «Василь Сухомлинський і сучасність» (Київ – Кіровоград, 1999), «Разработка и использование гибких образовательных технологий в системе среднего профессионального образования» (Губкін, 2005), «Субъективное развитие студентов средних профессиональных образовательных учреждений» (Старий Оскіл, 2006), «Традиції та інновації у підготовці сучасного фахівця закладів культури і мистецтва (удосконалення організації навчальної та виробничої практики у вищих навчальних закладах культури і мистецтва I–II рівнів акредитації)» (Львів, 2007), «Осознание Культуры – залог обновления общества. Научный поиск в едином культурном пространстве» (Севастополь, 2008), «Истинное воспитание ребенка в воспитании самих себя» (Москва, 2009), «Вища і середня школа в умовах сучасних викликів» (Харків, 2016).

Основні положення й результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, звітних науково-практичних

конференціях професорсько-викладацького складу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, у виступах на педагогічних зібраннях експериментальних шкіл, засіданнях методичних об'єднань учителів м. Харкова, семінарах і курсах підвищення кваліфікації вчителів Харківської академії неперервної освіти (2005–2016 рр.).

Публікації. Основні положення дослідження відображені у 21 публікації (із них 20 – одноосібні), із них: 10 – статті в провідних наукових фахових виданнях, 2 – у міжнародних наукометричних виданнях, 1 – методичний посібник (у співавторстві), 8 – тези доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. У тексті міститься 18 таблиць (на 12 сторінках), 4 рисунки (на 4 сторінках), 3 формули, 14 додатків (на 54 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 375 сторінок (обсяг основного тексту – 185 сторінок). Список використаних джерел містить 397 найменувань, із них 11 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження, розкрито наукову новизну й практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі «**Теоретичні питання інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі**» з'ясовано суть інтегрованого підходу до конструювання змісту навчання; розкрито загальні механізми та принципи інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі; теоретично обґрунтовано технологію інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі.

У процесі дослідження з'ясовано, що *інтегрований підхід в освіті* виходить із загальної об'єктивної цілісності світу й забезпечує: єдність життєдіяльності людини та її освіти; взаємозв'язок спадкових, соціальних і педагогічних факторів; цілісність особистості учня, його науково-педагогічного знання; єдність розвитку, виховання та навчання школяра; цілісність процесу навчання (взаємозв'язок його компонентів, єдність змістовної та процесуальної сторін навчання, міжпредметні зв'язки); взаємозумовленість теоретичної та практичної діяльності учня. Інтегрований підхід в освіті передбачає комплексне дослідження освітнього процесу з одночасним вивченням його складових.

У широкому філософському розумінні *інтеграція* тлумачиться як закономірне явище, в основі якого лежить взаємозв'язок і взаємозумовленість предметів та явищ дійсності; як аспект процесу розвитку, що пов'язаний з об'єднанням у цілісність раніше роз'єднаних частин та елементів.

Інтеграцію в освіті вчені розглядають із різних позицій, зокрема як: взаємозв'язок змісту, методів і видів навчання (С. Архангельський); створення

цілісного навчально-виховного процесу та науково обґрунтованої системи цілеспрямованого керування процесом формування особистості (Г. Батурина); спосіб пізнання, аналіз і перетворення дійсності, що забезпечує цілісність освітніх систем і навчального процесу (В. Максимова); різноманітні взаємозв'язки між структурними компонентами педагогічної системи (Г. Федорець); провідна форма організації змісту освіти на основі загальності та єдності законів природи, цілісності сприйняття суб'єктом навколишнього світу (Г. Монахова) тощо.

У процесі дослідження з'ясовано, що в педагогіці термін «інтеграція» з'явився як синонім до поняття «*міжпредметні зв'язки*». У науковій літературі зміст цих понять суттєво не розрізняли, що не зовсім правильно, адже інтеграцію не можна ототожнювати з процесом установаження міжпредметних зв'язків: перший феномен передбачає створення нової цілісності як інтегральної якості, тоді як між предметні зв'язки вказують тільки на певний рівень узагальнення й систематизації знань із різних наукових галузей.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й педагогічну інтерпретацію сутності категорії «*зміст освіти*» як фундаменту розвитку й виховання особистості та мобільної основи для конструювання системи навчання, що «перетворює ідеалізовану інформативну структуру програм і підручників у реалії шкільної практики» (Л. Беземчук). На підставі вивчення наукових джерел (Ю. Бабанський, Л. Беземчук, В. Бондар, В. Ледньов, І. Лернер, В. Лозова, М. Скаткін та інші) дійшли висновку, що *компоненти змісту освіти* відображають основні елементи соціального досвіду: досвід пізнавальної діяльності (знаннєвий компонент), досвід здійснення різних способів діяльності (діяльнісний компонент), досвід творчої діяльності (творчий компонент), досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності (емоційно-ціннісний компонент).

У роботі *інтеграцію змісту навчання* розкрито як процес упорядкування системи структурних одиниць змісту навчальних предметів і зв'язків між ними. На підставі вивчення наукових праць (М. Берулава, І. Зверев, В. Максимова, Д. Ровкін та інші) дійшли висновку, що інтеграція змісту навчання здійснюється шляхом злиття в одному синтезованому курсі (темі, розділі, програмі) елементів різних навчальних предметів, злиття наукових понять та методів різних предметів у загальнонаукові поняття та методи пізнання.

На основі вивчення наукових джерел (І. Зверев, М. Іванчук, В. Ільченко, С. Клепко та інші) у дисертації виокремлено такі види *інтеграції змісту навчання*: 1) холістська інтеграція за принципом «ціле більше суми своїх частин», коли в результаті появи нової цілісності як поєднання раніше незалежних один від одного об'єктів у ній фіксуються нові інтегративні якості та взаємозв'язки; 2) трансверсальна (поперечна) інтеграція за принципом «усе в усьому», коли відбувається формування нових узагальнених структур на перетинанні різних галузей; 3) економно-естетична інтеграція, що зводиться до ущільнення, компресії, компактизації знання з метою економії часу на його засвоєння.

Установлено, що інтеграція змісту навчальних предметів передбачає, передусім, виділення одиниць їх змісту, що тісно пов'язано з аналізом структури навчальних предметів та їх типологією, узгодження навчальних програм і на цій

основі розроблення інтегрованих форм і методів навчання.

У процесі дослідження дійшли висновку, що інтеграція змісту предметів гуманітарного і мистецького циклів позитивно впливає на емоційно-ціннісне ставлення школярів до фактів, явищ, подій навколишньої дійсності. Широке використання художніх образів при вивченні предметів гуманітарного циклу зумовлюється тим, що, впливаючи на емоційно-ціннісну сферу особистості школяра, ці образи полегшують сприйняття ним навчальної інформації (тобто так, щоб суб'єктивне ставлення до змісту навчального матеріалу не суперечило його об'єктивній цінності); допомагають учневі глибоко проникнути в суть навчального матеріалу, запам'ятовувати й відтворювати його; сприяють виробленню в учня вмій образно, емоційно, переконано відповідати на запитання тощо.

З'ясовано, що на відміну від образотворчого мистецтва, у предметах гуманітарного циклу (історія, література) інтегровальну роль виконують знання, які служать однією зі спеціальних дидактичних основ для набуття вмій і навичок.

Основною формою реалізації інтегрованого змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів є *інтегрований урок*, який з урахуванням наукових здобутків сучасних учених (Л. Барсук, Н. Белянкова, С. Мельник, О. Чекіна та інші) та з огляду на предмет дослідження в дисертації визначено як навчальне заняття, на якому забезпечується формування в учнів узагальнених гуманітарних і мистецьких знань на основі встановлення внутрішньопредметних, міжпредметних і міжгалузевих зв'язків, а також застосування школярами цих знань на практиці, актуалізація життєвого досвіду школярів.

Розкриття теоретичних питань інтегрованого навчання дало можливість розробити й обґрунтувати технологію інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів основні компоненти якої представлено на рисунку 1 (на с. 9).

У другому розділі **«Експериментальна перевірка способів реалізації технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів»** розкрито загальні питання підготовки та проведення педагогічного експерименту, представлено навчально-методичне забезпечення способів реалізації розробленої технології, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Для перевірки гіпотези дослідження було проведено педагогічний експеримент на базі ЗОШ № 35, № 68 та гімназії № 34 м. Харкова. В експерименті, який тривав два роки, брали участь учні паралелі 5-6-их класів в кількості 236 осіб.

Вибір 5-6-их класів як експериментальної бази зумовлений тим, що молодший підлітковий вік є найбільш сприятливим для розвитку асоціативного мислення, формування уявлень про художній образ у мистецтві, що створює міцне підґрунтя для розвитку цілісного мислення в подальшому навчанні.

На констатувальному етапі експерименту було проведено діагностування вхідного рівня якості навчання школярів експериментальної та контрольної груп за визначеними в дослідженні критеріями й показниками, а саме: *мотиваційним* (характер ставлення до навчання та виявлення пізнавального інтересу); *особистісним* (виявлення особистісних якостей, що характеризують пізнавальну активність (навчальна ініціативність і самостійність; навчальна

Мета: підвищення якості навчання школярів на основі інтеграції змісту предметів гуманітарного і мистецького циклів

Теоретико-методологічне підґрунтя

Підходи:

- інтегрований;
- системний;
- холістський;
- особистісно-діяльнісний

Положення:

- теорії інтегрованого навчання;
- теорії конструювання змісту освіти;
- теорії розвитку особистості;
- досліджень із психології й педагогіки мистецької творчості

Принципи інтеграції змісту навчання

Загальні:

- цілеспрямованість;
- інтегративність;
- урахування індивідуальних особливостей;
- функціональність;
- неперервність;
- системність;
- лінійність;
- концентричність

Спеціальні:

- взаємозв'язок логічного й емоційного;
- співпраця й співтворчість учня й учителя;
- комплексне використання мистецьких засобів;
- асоціативність, образність, художність, імпровізаційність

Етапи конструювання інтегрованого змісту предметів

Виділення провідних одиниць змісту навчальних предметів на основі аналізу їх дидактичних функцій і структури

Узгодження навчальних програм на основі встановлення міжпредметних зв'язків

Розроблення інтегрованих форм і методів навчання та навчально-методичного інструментарію їх забезпечення

Способи реалізації технології

Візуально-емоційний

Процесуально-репродуктивний

Комбіновано-творчий

Навчально-методичне забезпечення (методи, засоби)

Ілюстрація, демонстрація, спостереження, розповідь, «інформаційні хвилинки», заочна подорож, мультимедійні засоби, інтегровані підручники

Драматизація, створення художніх образів до навчального матеріалу, технологія 3D-графіки

Дидактичні ситуації з комплексним застосуванням мистецьких засобів, інтегровані проекти

Моніторинг якості навчання за визначеними критеріями (мотиваційним, особистісним, діяльнісним)

Результат: підвищення рівня якості навчання (покращення навчальних досягнень учнів, якісні зміни в навчально-пізнавальній діяльності; підвищення рівня сформованості загальнонавчальних умінь, розвитку пізнавального інтересу учнів, розвитку візуальної пам'яті; позитивно-активне ставлення до процесу навчання; удосконалення якостей особистості тощо)

Рис. 1. Схема реалізації технології інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі

працелюбність), задоволеність умовами і результатами навчання, рівень тривожності); *змістово-діяльним* (рівні навчальних досягнень учнів; здійснення школярами рефлексії навчальної діяльності).

Діагностичним інструментарієм були: педагогічне спостереження; анкетування («Мої інтереси й захоплення», «Мої улюблені предмети», «Ставлення до різних джерел інформації»); тести («Рівень домагань», тест Равена; тест-опитувальник МУН А. Реана); метод незакінчених речень; метод експертної оцінки та самооцінки творчих задатків і вмій школярів; ранжування найважливіших особистісних якостей тощо.

Головним завданням формувального етапу експерименту була перевірка ефективності реалізації різних способів реалізації розробленої технології, а саме візуально-інформаційного, процесуально-репродуктивного та комбіновано-творчого. Зазначимо, що виконанню вказаного завдання передувало забезпечення компонентів розробленої технології: виділення одиниць змісту предметів, що інтегруються, узгодження навчальних програм із цих предметів і на цій основі розроблення комплексу інтегрованих уроків і їх навчально-методичного забезпечення (форм, методів, засобів).

При конструюванні змісту інтегрованих уроків учителі прагнули подолати фрагментарність у сукупності гуманітарних і мистецьких знань школярів, забезпечити чіткість, компактність, системність навчального матеріалу.

Візуально-емоційний спосіб реалізації розробленої технології був заснований на інтеграції знаннєвого й емоційного компонентів змісту навчання з метою засвоєння знань учнями як єдності образів, почуттів, цінностей шляхом переведення змісту навчання у внутрішній світ емоційно-естетичних переживань і морально-естетичних ставлень (І. Зязюн, О. Ростовський). За таким способом реалізовували розроблену технологію в групі Е₁.

Указаний спосіб інтеграції змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів спрямований на забезпечення впливу на свідомість та емоційно-почуттєву сферу особистості учня за допомогою комплексного використання мистецьких засобів (музики, літератури, живопису), що сприяє опануванню художньої мови та засобів художньої виразності окремих видів мистецтва, забезпечує їх вплив на процеси взаємопроникнення, трансформації елементів гуманітарних і мистецьких знань у нову цілісність.

За візуально-емоційним способом були проведені такі уроки, як: «Моральні норми і правила культурної поведінки в суспільстві» (українська література, історія України, образотворче мистецтво); «Мистецтво в боротьбі за незалежність України» (історія України, українська література, музичне й образотворче мистецтво). На таких уроках запроваджували різноманітні методи та форми організації навчальної діяльності школярів: «інформаційні хвилинки», на яких учитель або самі учні ознайомлювали решту класу з цікавими подіями у сфері культури; заочні екскурсії в просторі й у часі, що забезпечували ознайомлення підлітків із шедеврами мистецтва, досягненнями науки тощо; обговорення шедеврів різних видів мистецтва.

Під час використання візуально-емоційного способу особливе місце займали мультимедійні засоби навчання, які, надаючи учням зорову (візуальну) й словесну

(вербальну) інформацію, забезпечували поєднання слова та художнього образу. Сприймаючи зображення художньої композиції за допомогою аудіовізуального ряду комплексу мистецтв, учні були змушені переводити образно-художню інформацію у вербальну, поняттєву. Процес сприйняття навчального матеріалу таким чином набував активного й діяльнісного характеру, давав можливість підвищити ефективність сприйняття й засвоєння навчального матеріалу. Забезпечення впливу на емоційно-почуттєву сферу школярів передбачало також постійне звертання вчителів до суб'єктивного досвіду учнів, спонукання до його переосмислення.

Залучення учнів під час навчання предметів гуманітарного циклу до творів мистецтва, навколо яких у суспільній свідомості закріплені певні сталі предметно-емоційні асоціації, сприяло розбудові молодою людиною певних власних асоціацій між художніми образами, уявленими подіями чи діями персонажа та її реальним життям, у якому можуть виникати аналогічні проблеми чи почуття, розвитку художньо-естетичних потреб, формуванню соціально значущих особистісних уявлень і переконань про навколишній світ.

В основу *процесуально-репродуктивного способу* реалізації технології інтеграції змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів, який запроваджували в групі E₂, було покладено принцип дії. Указаний спосіб передбачав здійснення учнями зображального відбиття навчальної інформації, виконавської діяльності: учні відтворювали знання за допомогою образотворчого мистецтва (наприклад, орудуючи олівцем і пензлем), музики.

За вказаним способом реалізації технології інтеграції змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів було розроблено й проведено низку уроків «Прислів'я як дзеркало народної мудрості» (українська, російська, іноземна мови та образотворче мистецтво); «Образ Наталки Полтавки» (українська література, історія України, образотворче та музичне мистецтво).

Під час застосування процесуально-репродуктивного способу значну увагу приділяли технології 3D-графіки, що містить у собі моделювання, анімацію та додаткові ефекти (висвітлення, гравітація, властивості атмосфери тощо). При цьому учні використовувати такі системи, як StudioPro, Extreme 3D. Так, наприклад, на основі зазначеної технології учні створювали архітектурні 3D-об'єкти певної історичної епохи.

Учнів також активно залучали до створення ілюстрацій до художніх творів. Оволодіння малюнком, уміннями застосовувати різні мистецькі засоби під час вивчення предметів гуманітарного циклу дало можливість розвивати різні види мислення (образне та логічне, абстрактне та конкретне), зорову пам'ять, спостережливість, просторову уяву, моторику пальців, окомір, уміння зосереджуватися, відчувати ритм і гармонію в явищах навколишньої дійсності тощо.

Особливість *комбіновано-творчого способу* реалізації розробленої технології полягала в поєднанні двох попередніх способів з акцентуацією на інтегруванні творчого компонента змісту навчальних предметів, що передбачало набуття школярами досвіду творчої діяльності. Такий спосіб запроваджували в групі E₃.

Збагачення досвіду творчої діяльності та розширення мистецької грамотності проводили на підставі інтегрування змісту навчання предметів гуманітарного й

мистецького циклів відповідно до лінійного, концентричного, спіралеподібного принципів з урахуванням індивідуальних особливостей школярів (уподобань, інтересів, навчальних можливостей тощо). Характерною ознакою комбіновано-творчого способу була творча співпраця вчителів і школярів, що сприяло вирішенню нових, творчих завдань під час інтегрованого навчання.

Комбіновано-творчий спосіб реалізації розробленої технології передбачав проведення інтегрованих уроків творчого характеру – традиційних і нетрадиційних (урок-подорож, урок-фантазія, урок-вернісаж). На таких заняттях учні виконували різноманітні творчі завдання, які передбачали прояв самостійності, ініціативності, імпровізації, фантазування.

На інтегрованих уроках широко застосовували групові форми роботи. З учнів експериментальної групи за їхнім бажанням створювали творчі підгрупи «художників», «музикознавців», «мистецтвознавців», «звукорежисерів» тощо. Творчі підгрупи, відповідно до мети і завдань уроку, працювали паралельно (автономно) або циркулярно (самостійна робота підгруп при почерговому залученні до обговорення чи дії).

На інтегрованих уроках творчого характеру створювали дидактичні ситуації, спрямовані на пошук нової інформації, самостійне виконання практичних дій, підготовку творчих навчальних продуктів. Цілісність творчо-пошукової діяльності під час вирішення дидактичних ситуацій забезпечували проходженням низки етапів: цільового, аналітико-діагностичного, організаційно-практичного, рефлексивно-оцінного.

На цільовому етапі вчитель формулював педагогічну мету ситуації (дидактичну, розвивальну, стимулювальну, виховну), з'ясовував доцільність інтегрування змісту предметів гуманітарного і мистецького циклів у дидактичній ситуації.

На аналітико-діагностичному етапі визначали способи навчальних дій, які учні мали здійснювати або засвоювати залежно від характеру роботи відповідно до визначених індивідуальних особливостей (уподобань, характеру пізнавальних інтересів, реальних навчальних можливостей тощо), добирали мистецькі засоби, обирали форму організації навчальної діяльності школярів, передбачали утруднення, які можуть у них виникнути під час вирішення дидактичної ситуації.

Організаційно-практичний етап передбачав такі дії вчителя: визначення моменту уроку, на якому буде введено дидактичну ситуацію, підбір і конкретизація змістового наповнення дидактичної ситуації, прогнозування результатів навчальної діяльності школярів, визначення засобів контролю. На вказаному етапі відбувалося безпосереднє впровадження дидактичної ситуації як засобу реалізації інтегрованого змісту навчальних предметів.

На завершальному, рефлексивно-оцінному етапі вчитель аналізував ефективність реалізованої дидактичної ситуації, доцільність інтеграції в межах ситуації змісту навчальних предметів, правильність обраних форм організації навчальної діяльності учнів, прийомів її контролю.

Під час створення й вирішення дидактичних ситуацій використовувалися такі форми й методи навчально-пізнавальної діяльності школярів, як: ділові ігри, захист

творчих завдань тощо.

Досить ефективним у контексті дослідження виявився метод проектів, оскільки передбачав пошукову діяльність щодо отримання додаткової інформації з різних джерел (навчальних посібників, мистецтвознавчої літератури, мережі Інтернет, що сприяло розвитку пізнавального інтересу школярів, розширенню їхнього кругозору, формуванню цілісних уявлень про навколишній світ тощо.

На *контрольному* етапі експерименту було проаналізовано й узагальнено результати експериментальної роботи, які відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати експериментальної роботи (приріст у %)

Критерії, показники (рівні, характер виявлення) ефективності експериментальної роботи	Групи			
	Е ₁ (58 осіб)	Е ₂ (60 осіб)	Е ₃ (60 осіб)	КГ (58 осіб)
1	2	3	4	5
Мотиваційний критерій:				
• характер ставлення школярів до навчання:				
- позитивно-активне (виявляє бажання вчитися, усвідомлює значущість здобуття міцних знань, прагне досягти успіху в навчанні)	+24,1	+43,4	+46,6	+12,1
- позитивно-пасивне (виявляє бажання вчитися, але не докладає зусиль для досягнення успіху в навчанні)	-5,1	-26,7	-30,0	-15,5
- індіферентне або негативне (не виявляє бажання вчитися, індіферентно ставиться до досягнення успіху в навчанні)	-9,0	-16,7	-16,6	+3,4
• характер виявлення пізнавального інтересу:				
- стійкий	+32,8	+31,6	+33,3	+12,1
- ситуативний	-32,8	-31,6	-33,3	-12,1
Особистісний критерій:				
• виявлення особистісних якостей, що характеризують пізнавальну активність:				
- навчальна ініціативність (учень ставить запитання вчителю та товаришам, виконує завдання необов'язкового характеру, пропонує нові способи розв'язання завдань, знаходить додатковий матеріал)	+19,0	+21,7	+30,0	+10,4
- навчальна самостійність (учень виконує завдання без допомоги вчителя, самостійно обирає способи виконання завдань)	+17,2	+25,0	+43,4	+8,6
- навчальна працелюбність (готовності тривалий час без примусу й із задоволенням займатися навчально-пізнавальною діяльністю)	+34,5	+50,0	+56,0	+8,7
• задоволеність умовами й результатами навчання:				
- задоволені повною мірою	+62,1	+61,7	+61,6	+12,1
- задоволені частково	-39,6	-31,7	-31,6	-6,9
- незадоволені	-22,5	-30,0	-30,0	-5,2
• рівень тривожності				
- нормальний	+53,4	+50,0	+53,3	-3,5

Продовження табл. 1

- підвищений	-10,4	-8,3	-10,0	+5,2
- високий	-43,0	-41,7	-43,3	-1,7
Змістово-діяльнісний критерій:				
• рівні навчальних досягнень школярів:				
- високий (повні та глибокі знання; творчий характер їх засвоєння, сформованість умінь з окремих предметів, розвинені рефлексивні вміння);	+10,3	+18,3	+20,0	+5,2
- достатній (повні та глибокі знання, але недостатньо системні; репродуктивно-творчий характер умінь з окремих предметів; ситуативне застосування рефлексії);	-3,4	-5,0	-5,0	-3,5
- низький (брак знань або поверхові, безсистемні знання, невміння їх застосовувати на практиці; несформовані рефлексивні вміння)	-6,9	-13,3	-15,0	-1,7
• рефлексивність поведінки (здійснення школярами рефлексії навчальної діяльності)				
- здійснюють постійно	+22,4	+30,0	+31,7	+17,3
- здійснюють ситуативно	+20,8	+11,7	+10,0	+3,5
- не здійснюють	-43,2	-41,7	-41,7	-20,8

Вірогідність результатів експериментальної роботи забезпечено застосуванням непараметричних методів математичної статистики з використанням критерію χ^2 (хі-квадрат).

Проведене дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези та дало підстави для формулювання **висновків** відповідно до поставлених завдань:

1. З'ясовано, що інтегрований підхід в освіті виходить із загальної об'єктивної цілісності світу й передбачає комплексне дослідження освітнього процесу з одночасним вивченням його складових. Застосування інтегрованого підходу забезпечує цілісність процесу навчання (взаємозв'язок його компонентів, єдність змістовної та процесуальної сторін навчання, міжпредметні зв'язки), взаємозумовленість теоретичної та практичної діяльності учня.

Інтеграцію змісту навчання розкрито як процес упорядкування системи структурних одиниць змісту навчальних предметів і зв'язків між цими одиницями. Установлено, що інтеграція змісту навчання здійснюється шляхом злиття в одному синтезованому курсі (темі, розділі, програмі) елементів різних навчальних предметів, злиття наукових понять і методів різних предметів у загальнонаукові поняття та методи пізнання.

2. Визначено основні види інтеграції змісту навчання: холістська (фіксація в змісті навчання нових інтегративних якостей та взаємозв'язків, поєднання раніше незалежних один від одного об'єктів); трансверсальна (формування нових узагальнених структур на перетині різних галузей, оформлення інтегрованих наук); економічно-естетична (інтеграція на основі ущільнення, компресування, компактизації знання з метою економії часу на його засвоєння).

Установлено, що інтеграція змісту навчальних предметів передбачає, передусім, виділення одиниць їх змісту, що тісно пов'язано з аналізом структури навчальних предметів і їх типологією, узгодження навчальних програм і на цій

основі розроблення інтегрованих форм і методів навчання. Обґрунтовано, що інтеграція змісту предметів гуманітарного і мистецького циклів значною мірою впливає на емоційно-ціннісне ставлення школярів до фактів, явищ, подій навколишньої дійсності.

З'ясовано, що основною формою реалізації інтегрованого змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів в основній школі є інтегрований урок, який визначено як навчальне заняття, на якому забезпечується формування в учнів узагальнених гуманітарних і мистецьких знань на основі встановлення внутрішньопредметних, міжпредметних і міжгалузевих зв'язків, а також застосування учнями цих знань на практиці, актуалізація життєвого досвіду школярів.

3. Обґрунтовано технологію інтеграції змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів, яка передбачає: конструювання змісту навчання предметів гуманітарного та мистецького циклу на основі механізмів і принципів інтегрованого підходу з урахуванням вікових особливостей учнів; комплексне використання засобів мистецтва на різних етапах процесу навчання (вивчення нового матеріалу, закріплення, повторення тощо); розробку й використання навчально-методичного забезпечення (форм, методів, засобів) інтегрованого змісту навчання; здійснення педагогічного моніторингу якості інтегрованого навчання школярів. Розроблено різні способи запропонованої технології (візуально-інформаційний, процесуально-репродуктивний, комбіновано-творчий).

Експериментально перевірено ефективність цих способів. Доведено, що найбільший вплив на якість навчання школярів справляє комплексне використання зазначених способів реалізації розробленої технології. Так, у групі Е₃, де застосовувалася комплексна модель, отримано більш високу позитивну динаміку якості навчання учнів, порівняно з іншими експериментальними й контрольною групами, за всіма визначеними критеріями й показниками якості навчання, а саме: мотиваційним (характер ставлення до навчання та виявлення пізнавального інтересу); особистісним (виявлення особистісних якостей, що характеризують пізнавальну активність (навчальна ініціативність і самостійність; навчальна працелюбність), задоволеність умовами й результатами навчання, рівень тривожності); змістово-діяльнісним (рівні навчальних досягнень учнів; ступінь реалізації пізнавальної активності; здійснення школярами рефлексії навчальної діяльності). У кількісному вимірі приріст кількості учнів з високим рівнем якості навчання в групі Е₃ становить +23,3 %, тоді як у групі Е₁ цей показник — +10,3 %, в групі Е₂ — +21,6 %, а в контрольній групі — +5,2 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Потребують подальшої розробки питання підготовки вчителів до використання технології інтеграції змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів; навчально-методичного забезпечення інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів (форм, методів, мультимедійних і педагогічних програмних засобів).

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Хребто Т. С. Способи інтеграції в школі предметів художньо-естетичного циклу та інших навчальних предметів / Т. С. Хребто // Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах : наук.-метод. зб. – Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1996. – С. 314–315.
2. Хребто Т. С. Взаємозв'язок предметів гуманітарного циклу в навчанні / Т. С. Хребто // Вестник Харьковського державного політехнічного університета : зб. наук. пр. – Харків : ХПІ, 1998. – Вип. 16. – С. 76–79.
3. Хребто Т. С. Роль образотворчого мистецтва в інтеграції знань предметів художньо-естетичного циклу / Т. С. Хребто // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1998. – Вип. 7. – С. 108–112.
4. Хребто Т. С. Способи інтеграції знань предметів гуманітарного циклу / Т. С. Хребто // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1998. – Вип. 7. – С. 108–112.
5. Хребто Т. С. Способи інтеграції знань предметів гуманітарного циклу / Т. С. Хребто // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2001. – Вип. 17. – С. 40–46.
6. Хребто Т. С. Інтеграція знань предметів гуманітарного циклу в середній школі / Т. С. Хребто // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2001. – Вип. 18. – Ч. I. – С. 165–169.
7. Хребто Т. С. Взаємозв'язок предметів гуманітарного циклу в навчанні / Т. С. Хребто // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – К. ; Запоріжжя, 2001. – Вип. 19. – С. 107–111.
8. Хребто Т. С. Інтегровані уроки у процесі вивчення предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі / Т. С. Хребто // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2006. – Вип. 29. – С. 165–169.
9. Хребто Т. С. Формирование готовности будущего учителя к разработке интегрированных форм обучения в полиэтническом регионе / Т. С. Хребто // Проблемы сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта : РВВ РВНЗ КГУ, 2006. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 177–182.
10. Хребто Т. С. Дидактичні умови інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі педагогічної освіти / Т. С. Хребто // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. – Ялта : РВВ КГУ, 2006. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 91–97.
11. Хребто Т. С. Дидактична підготовка майбутнього вчителя до розробки інтегрованих форм навчання / Т. С. Хребто // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2011. – Вип. 38. – С. 112–118.
12. Хребто Т. С. Технологія інтеграції змісту історії України та образотворчого мистецтва в середній школі / Т. С. Хребто // Науковий огляд : наук. журн. – К. : Центр міжнар. наук. співробітництва «ТК Меганом», 2016. – Вип. № 6 (27). – С. 63–71.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

13. Хребто Т. С. Образотворче итстество. 5 клас : Тематичне планування та розробки уроків / О. В. Ночвінова, Ж. С. Марчук, Т. С. Хребто. – Х. : Веста, Вид-во «Ранок», 2006. – 192 с.

14. Хребто Т. С. Способи інтеграції в школі предметів художньо-естетичного циклу та інших навчальних предметів / Т. С. Хребто // Вісник Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти: матер. наук.-практ. конф. «Національна школа України: закономірності становлення і розвитку» (Тернопіль, 6 груд. 1996 р.). – Тернопіль : ТЕІПО, 1996. – С. 99–101.

15. Хребто Т. С. Взаємозв'язок предметів гуманітарного циклу в навчанні / Т. С. Хребто // Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. та 5-их Всеукр. пед. читань «Василь Сухомлинський і сучасність». – К, ; Кіровоград : Методичний вісник, 1999. – С. 176–178.

16. Хребто Т. С. Разработка авторской интегрированной программы спецкурса «История Украины и изобразительное искусство в системе среднего образования / Т. С. Хребто // Разработка и использование гибких образовательных технологий в системе среднего профессионального образования : матер. Всерос. науч.-практ. конф. (Губкин, 7–8 апр. 2005 г.). – Белгород : Изд-во Бел ГУ, 2005. – С. 145–149.

17. Хребто Т. С. Развитие интегрированных способностей специалистов в системе художественного образования / Т. С. Хребто // Субъективное развитие студентов средних профессиональных образовательных учреждений : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Старый Оскол, 20–21 апр. 2006 г.). – Белгород : Политerra, 2006. – С. 404–407.

18. Хребто Т. С. Дидактичні умови інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі / Т. С. Хребто // Традиції та інновації у підготовці сучасного фахівця закладів культури і мистецтва (удосконалення організації навчальної та виробничої практики у вищих навчальних закладах культури і мистецтва I-II рівнів акредитації) : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 19–21 квіт. 2007 р.). – Львів : ПП «Арал», 2007. – С. 10–16.

19. Хребто Т. С. Роль изобразительного искусства в интеграции знаний предметов художественного и гуманитарного циклов в средней школе / Т. С. Хребто // Осознание Культуры – залог обновления общества. Научный поиск в едином культурном пространстве : матер. IX Междунар. науч.-практ. конф. (Севастополь, 18–19 апр. 2008 г.). – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2008. – С. 285–289.

20. Хребто Т. С. Я учусь у тебе, ребенок / Т. С. Хребто // Истинное воспитание ребенка в воспитании самих себя : матер. VIII Междунар. пед. чтениях Междунар. центра гуманной педагогики (Москва, 9–12 янв. 2009 г.). – М. : Изд. Дом Ш. Амонашвили, 2009. – С. 80–83.

21. Хребто Т. С. Інтегрований підхід у формуванні художньо-історичного світогляду учнів / Т. С. Хребто // Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. – С. 99–103.

АНОТАЦІЇ

Хребто Т. С. Технологія інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди МОН України. – Харків, 2017.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми забезпечення інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі.

Розкрито суть інтегрованого підходу в освіті та інтеграції змісту навчання. Визначено види й механізми інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклів у середній загальноосвітній школі та форми реалізації інтегрованого змісту навчання вказаних предметів. Розроблено й теоретично обґрунтовано технологію інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі. Експериментально перевірено різні способи реалізації розробленої технології (візуально-емоційний, процесуально-репродуктивний, комбіновано-творчий). Уточнено критерії та показники рівнів якості навчання школярів.

Ключові слова: школяр, середня загальноосвітня школа, інтеграція, зміст навчання, предмет гуманітарного циклу, предмет мистецького циклу, технологія, спосіб, якість навчання.

Хребто Т. С. Технология интеграции содержания предметов гуманитарного и художественно-эстетического цикла в средней общеобразовательной школе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды МОН Украины. – Харьков, 2017.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы интеграции содержания предметов гуманитарного и художественно-эстетического циклов в средней общеобразовательной школе.

В диссертации установлено, что интегрированный подход в образовании выходит из общей объективной целостности мира и предусматривает комплексное исследование образовательного процесса с одновременным изучением его составляющих. Такой подход обеспечивает целостность процесса обучения (взаимосвязь его компонентов, единство содержательной и процессуальной сторон обучения, межпредметные связи), взаимообусловленность теоретической и практической деятельности ученика. Интеграцию содержания обучения раскрыто как процесс упорядочения системы структурных единиц содержания учебных предметов и связей между ними.

В диссертации установлено, что интеграция содержания обучения осуществляется путем слияния в одном синтезированном курсе (теме, разделе, программе) элементов различных учебных предметов, слияния научных понятий и

методов различных предметов в общенаучные понятия и методы познания,. Определены виды интеграции содержания обучения (холистская, трансверсальная, экономика-эстетическая интеграция).

Установлено, что интеграция содержания учебных предметов предполагает, прежде всего, выделение единиц их содержания, исходя из анализа структуры учебных предметов и их типологии; согласование учебных программ и на этой основе разработку интегрированных форм и методов обучения. Обосновано, что интеграция содержание предметов гуманитарного и художественно-эстетического циклов значительным образом влияет на эмоционально-ценностное отношение школьников к фактам, событиям, явлениям окружающей действительности.

Установлено, что основной формой реализации интегрированного содержания предметов гуманитарного и художественного циклов в основной школе является интегрированный урок, который определен как учебное занятие, на котором обеспечивается формирование у учащихся обобщенных гуманитарных и художественно-эстетических знаний на основе установления внутрипредметных, межпредметных и межотраслевых связей, а также применение учениками этих знаний на практике, актуализация жизненного опыта школьников. Обоснована технология интеграции содержания предметов гуманитарного и художественно-эстетического циклов, которая предусматривает: конструирование содержания предметов гуманитарного и художественно-эстетического циклов на основе механизмов и принципов интегрированного подхода с учетом возрастных особенностей учащихся; комплексное использование средств искусства на различных этапах процесса обучения (изучение нового материала, закрепление, повторение и т.д.); разработку и использование учебно-методического обеспечения (форм, методов, средств) интегрированного содержания обучения; осуществление педагогического мониторинга качества интегрированного обучения школьников.

Разработаны различные способы реализации предложенной технологии (визуально-информационный, процессуально-репродуктивный, комбинировано-творческий). Экспериментально проверено их эффективность. Доказано, что наибольшее влияние на качество обучения школьников оказывает комплексное использование указанных способов реализации разработанной технологии. Так, в группе, где применялась комплексная модель, получено более высокую положительную динамику качества обучения школьников по сравнению с другими экспериментальными и контрольной группами по всем определенным критериям и показателям качества обучения, а именно: мотивационному (характер отношения к учебе и выявления познавательного интереса); личностному (выявление личностных качеств, характеризующих познавательную активность (учебная инициативность и самостоятельность; учебное трудолюбие), удовлетворенность условиями и результатами обучения, уровень тревожности; содержательно-деятельностному (уровни учебных достижений учеников, степень реализации познавательной активности, осуществление школьниками рефлексии учебной деятельности).

Проведенное исследование не исчерпывает всех аспектов проблемы. Дальнейшей разработки требуют вопросы подготовки учителей к использованию технологии интеграции содержания предметов гуманитарного и художественно-

эстетического циклов; учебно-методического обеспечения интеграции содержания предметов гуманитарного и художественно-эстетического циклов (форм, методов, мультимедийных и педагогических программных средств).

Ключевые слова: школьник, средняя общеобразовательная школа, интеграция, содержание обучения, предмет гуманитарного цикла, предмет художественно-эстетического цикла, технология, способ, качество обучения.

Hrebto T.S. Technology of integration of content of humanitarian and art sciences at secondary school. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.09 – Theory of Education. – G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

The paper is theoretical and experimental research of the problem of providing integration of content of humanitarian and art sciences at secondary school.

The main points of the approach of integration in education and the integration of educational content are investigated. Types and mechanisms of integration of content of humanitarian and art sciences at secondary school and forms of realization of integrational content of the sciences are studied. The technology of integration of content of humanitarian and art sciences at secondary school has been worked out and has been proved in theory. Different methods of realization of the worked out technology (visual and emotional, process and reproductive, combined and creative) are proved by the results of experiment. Criteria and indexes of levels of schoolchildren's quality of educating are specified.

Keywords: pupil, secondary school, integration, content of education, humanitarian sciences, art sciences, technology, method, quality of educating.